

, expressions

La memòria supervivent

108 anys després de la seva fundació, l'Ateneu Enciclopèdic Popular reivindica un espai on poder desenvolupar més dignament les seves activitats

ALBERT GARCIA

Toni Castells apareix al fons de la foto, Adolf Castaño ocupa el centre de la imatge i Manel Aisa es troba en primer pla

L'Ateneu Enciclopèdic Popular (AEP) representa una part ben significativa de la cultura obrera de Catalunya. Parlem amb tres de les persones que, des de fa anys, impulsen l'AEP: Manel Aisa, Adolf Castaños i Toni Castells. Acostumats a exercir la conversa distesa, l'entrevista té lloc al seu local atapeït, sempre acompanyats per diversos retrats de Ferrer i Guàrdia, Bonaventura Durruti o Joan Amades. En una altra sala, tres persones del centre de documentació segueixen amb la seva tasca de catalogar llibres i revistes plenes de paraules d'emancipació.

Àlex Vila
expressions@setmanaridirecta.info

“Quan entren les tropes franquistes a Barcelona, el 26 de gener de 1939, després de les institucions oficials, el primer lloc que ocupen és l'Ateneu Enciclopèdic. Fan una pira de llibres a la Rambla i ho cremen tot”, explica Toni Castells. Un exemple clar que l'Ateneu Enciclopèdic Popular era un lloc amb una forta càrrega simbòlica i una referència del moviment obrer català. Castells continua: “A l'Ateneu, per exemple, la Margarida Xirgu i el García Lorca hi van fer un recital multitudinari”. Manel Aisa fa la següent reflexió: “Avui dia, a Salamanca, no hi ha cap paper nostre, perquè els van cremar tots...”. Adolf Castaños recorda la consigna atribuïda al general Mola: “En esta

guerra se juega: o la sotana o el libro”. “El segon lloc que intentaran desallotjar serà la Biblioteca Nacional de Catalunya, però el poeta Carles Riba -que era de dretes- ho impedeix, amb heroicitat. I si no van cremar els llibres de l'Ateneu Barcelonès va ser perquè un soci, que era cap de la Falange, ho va impedir”, diu Castaños.

L'Ateneu Enciclopèdic va ser refundat després de la mort de Franco, l'any 1979. Manel Aisa explica: “Al principi, érem poca gent, alguns d'ells antics ateneïstes. El primer que es fa és crear el Centre de Documentació Històric i Social amb l'afany de connectar amb el passat: la gent de l'exili i de l'interior. La idea inicial és donar a conèixer la història als obrers i als fills dels obrers. Arriba un moment en què, a l'Ateneu, ja hi ha més de 100 persones que

havien estat a les Columnes Confederales, a ERC, al POUM o amb altra gent de l'antic ateneu”.

El nou règim posterior al franquisme hereta tots els immobles i béns de l'Ateneu Enciclopèdic. Però, si bé algunes entitats són restituïdes -fins i tot algunes que no existien durant els anys 30, com Comissions

“El nou poder polític democràtic mira cap un altre cantó. Entitats com l'Ateneu eren una llavor de discòrdia en el context de la transició”

Obreres, van rebre locals de l'Estat-, l'Ateneu és ignorat. “La ignomínia més gran d'aquest nou poder polític democràtic és que mira cap a un altre cantó”, diu Castaños. “Entitats com l'Ateneu Enciclopèdic eren una llavor

A.G.

Les prestatgeries de l'Ateneu Enciclopèdic Popular acullen un gran nombre de documents

de discòrdia en el context de la transició, era millor no mirar el passat d'emancipació cultural. D'això se'n diu covardia política”. Castells considera que l'oblit de l'Ateneu és una constatació més que “tal com va anar la transició, no hi va haver cap ruptura”. Castaños incideix en el paper que va tenir l'esquerra institucional en el procés i, en especial, el grup dels socialistes: “El PSC, quan es presenta a les eleccions, més enllà de la por als militars, té una por enorme de com respondrà la immigració. Per això, en lloc de recolzar projectes com aquest ateneu, van recolzar les cases regionals o la FERIA de Abril”.

L'esforç ateneïsta

El fons actual de l'Ateneu Enciclopèdic va ser recollit, doncs, a base de l'esforç individual dels seus associats. Manel Aisa explica el procés: “Gran part d'aquest fons era dels vells anarquistes que vivien al sud de França. Quan algú aconseguia reunir prou material, anàvem a buscar-ho amb una furgoneta. Tot el fons estava molt malmès i, aquests darrers anys, ho hem arreglat bastant”. Castaño comenta que “la recopilació de material es va fer, sobretot, a partir de contactes molt individuals: un militant que coneixiem

a Perpinyà, un altre a Narbona...”. Manel Aisa explica que els vells militants “estaven molt il·lusionats quan arribàvem els xavals de Catalunya. Et miraven i... hòstia! És que t'entregaven el seu tresor, era com un relleu generacional, t'ho donaven molt satisfets. Recordo detalls d'alguns d'aquests vells: 'Aquí guardant-ho tant de temps i ara ho podem entregar a algú que continua lluitant a baix'. Molts d'ells encara no havien tornat mai”.

“Vull remarcar que això ho van fer unes quantes persones a títol individual, sense rebre cap ajuda oficial ni, tampoc, cap ajuda de la CNT, que en aquell moment no ho veia important. Sense tots aquests esforços, l'Ateneu no hauria estat possible”. Castaño lamenta que “el que tenim és fruit d'un treball desenvolupat bastant en solitari i més reconegut pels nous corrents que pels nostres propis amics. Ens sentim més recolzats moralment quan anem a Can Vies, per exemple, que no als sindicats històrics del moviment llibertari”.

Els convulsos anys 80

Durant els anys 80, l'Ateneu es reubica a la Casa de la Caritat. És una època en què l'AEP se situa molt

L'arxiu de l'ateneu, ple de caixes classificadores, s'ha quedat petit

al marge del clima polític general. Manel Aisa parla de la pluralitat de l'època: "Hi havia molts grups. Per una banda, els *iaios* dels que ja hem parlat, de l'altra, grups de teatre com la gent de La Fura dels Baus... També

"Aquí, hi venien tant els intel·lectuals com els nens complicats del barri. A fora es vivia el desencant polític, però aquí es vivia una primavera"

hi havia un grup de pintors, un grup poètic i les persones que treballaven en l'àmbit de la marginació social. Alguns dels primers educadors de barri van sortir de l'Ateneu Enciclopèdic". Aisa explica que "aquí, hi venien tant els intel·lectuals com els nens complicats del barri. I mentre a fora es vivia el desencant polític que

va succeir a la transició, aquí es vivia una primavera".

Adolf Castaños valora que tot aquell clima d'activitat del Raval "va ser substituït pel CCCB". Castaños conclou: "Ara que es parla de l'esperit de la Rambla, de l'esperit autogestionari, cal deixar clar que qui se n'intenta apropiari ara són aquells que s'ho van carregar. Nosaltres vam aguantar en aquest context. De vegades, quatre persones soles, si creuen en el que fan, poden aguantar un projecte amb vocació d'arribar a milions".

Més enllà del seu paper en l'àmbit de la recuperació de la memòria històrica, l'Ateneu Enciclopèdic Popular continua engegant projectes i activitats. Ha participat de les activitats pel centenari de l'assassinat de Ferrer i Guàrdia amb l'elaboració d'una exposició itinerant i també ha estat part activa del projecte Reptar Barcelona i del documental *La ciutat suplantada*.

"Hi ha prop de 200 socis. Algunes persones es fan de l'Ateneu per donar suport al projecte. La mitjana d'edat ha baixat una mica i tornem a ser més transversals". Toni Castells conclou: "Volem que, en un futur, el fons pugui estar en bones condicions i que es compensi l'Ateneu pel que se li va robar per la via militar".

Una de les persones de l'hemeroteca del centre mostra una revista de la CNT, escrita des de l'exili l'any 1944

Més de 100 anys de cultura obrera

A.V.
expressions@setmanaridirecta.info

L'Ateneu Enciclopèdic Popular es va fundar el 1902, quan els fracassos per organitzar una vaga general porten l'obrerisme a buscar una nova estratègia de lluita. Les primeres reunions es fan a la casa del conegut advocat laboralista Francesc Layret, concretament al carrer del Carme número 30, al barri del Raval de Barcelona. El grup fundacional està format per un jove Lluís Companys, el neomaltusà Lluís Bulfi (promotor de l'anomenada *vaga de ventres*), l'escriptor Pitarra i altres intel·lectuals obreristes. D'aquesta manera, comença la història d'una de les organitzacions més emblemàtiques del moviment obrer català, que apostarà per l'activitat cultural com a mitjà per aconseguir una societat lliure.

És coneguda la intensa tasca cultural que va desenvolupar l'obrerisme català durant el segle anterior. L'ideal de progrés encara és una promesa oberta i gran part de la gent d'*idees avançades* hi aposta decididament: la cultura ha de servir per superar l'ostracisme religiós, per les reivindicacions de classe, per preparar una societat només responsable d'ella mateixa -l'Ateneu organitzarà, per exemple, cursos d'economia política- i també per apropiari-se d'un capital cultural que fins aleshores ha estat en mans de la burgesia i dotar-lo d'un sentit de classe. En aquest sentit, destaquen les campanyes

que organitza l'AEP per estendre l'escolarització a la ciutat.

Del 1910 al 1930, l'Ateneu desplega la seva màxima activitat. L'efervescència cultural d'aquestes dècades porta l'entitat a aglutinar més de 25.000 persones al seu voltant (per valorar la magnitud d'aquesta xifra, cal tenir en compte que, llavors, el Barç tenia 3.000 socis). Joan Salvat-Papasseit hi fa recitals i hi pronuncien conferències Unamuno, Joan Amades, Angel Pestaña... A les seves juntes, hi conflueixen diverses tendències ideològiques, principalment el republicanisme d'ERC i l'anarquisme. L'entitat té un perfil molt transversal.

El feixisme incauta els seus locals: el del carrer Fortuny, la seu del carrer del Carme i una casa a La Molina

Quan les tropes franquistes ocupen Barcelona, el nou règim feixista crema tot el seu fons bibliogràfic i incauta els seus edificis: un local al carrer Pintor Fortuny, un edifici a La Molina (on hi practicaven l'excursionisme) i la seu del carrer del Carme.

Després de la dictadura, l'AEP es refunda i s'enceta una etapa de

conflicte amb l'administració per aconseguir la cessió de les seves antigues propietats. El 1979, l'Ateneu cerca un local on poder establir el Centre de Documentació Històric i Social, en el qual el recentment traspassat Abel Paz havia d'exercir de bibliotecari. El local, però, pateix un incendi amb el resultat d'una persona morta. Provisionalment, l'alcalde de Barcelona de llavors, Narcís Serra, cedeix una part de la Casa de la Caritat a l'Ateneu. En aquell espai, hi romandran disset anys. La seva seu actual es troba al passeig de Sant Joan 26, al costat de la biblioteca Arús.

Durant tot aquest període, el Centre de Documentació ha anat compilant arxius, principalment sobre anarquisme. Actualment, l'Ateneu Enciclopèdic disposa de 12.000 capçaleres i 26.000 llibres, una xifra que el converteix en el segon arxiu més gran d'Europa sobre anarquisme i moviment llibertari.

L'any 2006, el professorat d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona firma un manifest perquè la regidoria de cultura busqui un local més ampli i adequat per tot aquest material. També demanen que es reconegui l'AEP com a part del patrimoni cultural de la societat civil catalana. La gent de l'Ateneu considera que el nou emplaçament hauria de situar-se de nou al Raval. El març de 2009, l'Ajuntament de Barcelona dóna llum verda al projecte. Des d'aleshores, però, el consistori continua sense concretar un espai que garanteixi el futur de l'Ateneu.